

Mózes Péter építész mérnök hallgató, BME:

Budapest, Erzsébetvárosi Plébániatemplom

(1998. április)

Tanulmány

Építőanyagok című tárgyhoz

A templom története

A terézvárosi plébániatemplom a budapesti VI. kerületben, a városrész egykori főutcájának, a Király utcának és a Nagymező utcának a metszéspontjában áll. Amit ma Terézvárosnak hívunk, egykor Pest városának Felső-külvárosa volt.

A terület lakói kezdetben jórészt gazdálkodással foglalkoztak, s a 18. század vége felé kezdtek el itt nagyobb számban letelepedni kereskedők és iparosok. Ekkor, 1777-ben történt, hogy az eddig a belvárosi plébániatemplomhoz tartozó külvárosban *gróf Batthyány József* herceg-prímás külön plébániát létesített.

A kis szentély kezdetben egy majorság faépülete volt. Ezt váltotta fel egy újabb faépület, melyet 1781-ben szenteltek fel templomnak. Ez azonban csak ideiglenes megoldás volt, s az egyre szaporodó hívek minél előbb kőtemplomot szerettek volna építtetni. A kor nevezetes alakja, *Boráros János* városbíró indítványozott gyűjtést, melynek eredményeként hozzá lehetett fogni építőmester kereséséhez, illetve a tervezéshez.

A mester, akinek a tervét elfogadták, *Kasselik Fidél* volt, a neves *Kasselik* építészcsalád legidősebb Magyarországon dolgozó tagja. Elsősorban polgári épületeket tervezett, s kevés számú pesti egyházi munkája közül is a legelső volt a terézvárosi plébániatemplom 1801-ben készített terve. Az első változat késő-barokk alaprajzi típust követett, a homlokzaton pedig barokk illetve copf stíuselemek keveredtek. A megbízók azonban nem ezt, hanem a kissé módosított második változatot fogadták el. Ebben a főhomlokzatot az

oszloppáros kapu fölött a korba rendhagyó módon

A templom tornya

egy torony díszítette. A belső teret három haránt elliptikus boltozattal fedett részből, és egy keskenyebb szentélyrészből alakította ki. A középső tér kétszerese a másik kettőnek, ami egyrészt a liturgikus funkciónak is jól megfelel, másrészt a barokk centrális elrendezésű tértípusával szemben hosszanti tagolású, részben klasszicista részleteket alkalmazó teret hoz létre.

Az ünnepélyes alapkőletétel 1803. augusztus 14-én történt meg. Miután 1808-ban az építkezés a befejezés felé közeledett, 1809-ben jóváhagyták a módosított főhomlokzattervet. A torony tetejét a kivitelezés során e tervtől eltérően kellett ideiglenesen lefedni. 1809. december 2-án szentelik fel a templomot.

Kasselik Fidél a templom előtti tér kialakításával is foglalkozott, de végül ez nem készült el.

A templom főhomlokzatának díszítőelemei copf stílusúak. Az oszloppárokkal közrefogott félköríves záródású főkapu fölött ión

pilaszterpárok között ugyancsak félköríves záródású ablak található. A párkányzat fölött középen szoborfülke Szent Teréz szobrával. A toronytestet egyedülálló módon körfolyosó övezi, melyet a tűzország helyéül szántak.

A belső tér hosszanti elrendezésű, az előcsarnok fölött zenekarzattal, melyet a három boltszakaszos hajó követ és a szentély zár le. A hajó első és második szakaszár csehboltozat, a középsőt, mely négyzet alaprajzú, lapos félgömbből álló kupolaszerű boltozat fedi. Ez utóbbi kétoldalt kápolnákká tágul, ami kereszthajó látszatát kelti. Azaz alaprajzi elrendezésében csakúgy, mint a főhomlokzaton a barokkos szerkezeti elemek klasszicizáló díszítőelemekkel vegyülnek.

A főbejárat

Bár a templom a toronysisak kivételével már állt, a berendezés azonban a monumentális külsőhöz képest meglehetősen szegényes volt. Kezdetben a korábbi fatemplom oltárait használták, a pénzhiány volt az oka, hogy az épülethez méltó oltárok és felszerelési tárgyak nem készültek el. Elsősorban a hívők személyes adományai révén kezdett el gyarapodni a templom.

Az akkori plébános ismeretség folytán *Pollack Mihályt*, a magyarországi klasszicizmus legkiemelkedőbb mesterét kérte fel az oltárok elkészítésére. A Szent József oltárt 1824-ben fejezte be *Pollack*, elsőként az oltárok közül. Kompozit oszlopai fölött gazdag párkányzaton nyugvó timpanon zárja le. A menzán álló tabernákulumot dór párkányzat keretezi, oldalmezőiben kerek reliefek találhatóak.

A főbejárat fölötti párkányzat

Az oltár tetszést, arat, így *Pollack* nekifoghat a főoltár kivitelezéséhez. Az igen hatásos és az épület méreteinek megfelelő főoltárépítmény ugyanolyan egyszerű elemekből áll, mint a Szt. József oltár. Akantuszos fejezetű korinthoszi oszlopok állnak a széleken, mögöttük a hátsó falon két-két falpillér, ugyanilyen kiképzéssel. A párkányzaton díszes képszék, ezen nyugszik a

timpanon. A menza fölött itt is tabernákulum található.

A főoltárral egyidőben készült el a Keresztelőoltár. Az egész oltárépítmény egységesen dór stílusú: az oszlopok, a párkányzat, a timpanon. Jóval egyszerűbb, és méreteiben is kisebb, mint a többi oltár, azonban anyaga, egyszerű szerkezete és nemes arányai révén egyenrangú tagja a többi oltárnak.

1828. és 1835. között fejezték be a Szt. József oltár párjaként tervezett Szent István oltár építését. Felépítése és alkotóelemei is azonosak az előbbiével.

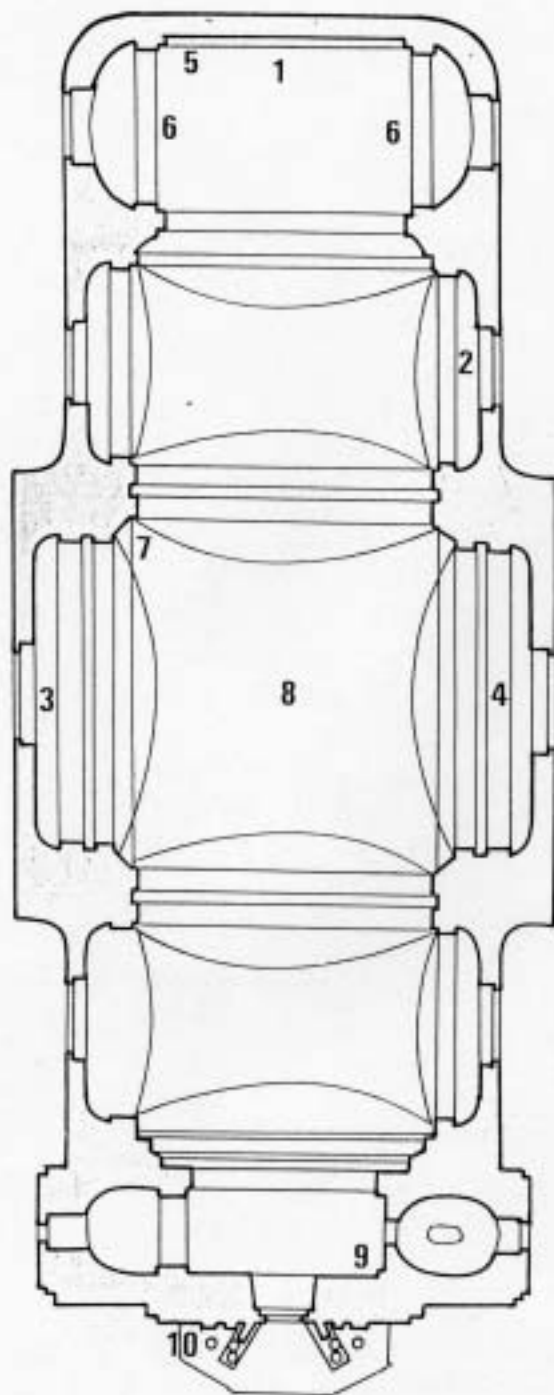
A *Pollack Mihály* által tervezett négy oltár nagy tetszést aratott, sőt sokáig mintaadóvá is vált a klasszicista oltártípusok számára.

Kortörténeti szempontból egyedülálló emléket is őriz a templom 1849-ben került ide az ágyúktól szétlőtt régi pesti Vigadó egyik hatalmas csillárja, mely 1832-ben készült.

A templom épületének utolsó hiányossága az egykor ideiglenesen lefedett torony sisakja maradt. A terveket egy vörösréz sisakhoz *Ybl Miklós* készítette, a kivitelezés 1871-ben fejeződött be. A sisak homorúan felfelé ívelő, négyzet alapú, mely nyolcszögbe megy át, s följebb előreugró, háromszöges szemöldökű, pilaszterekkel keretezett neoreneszánsz ablakok díszítik.

A templom belsejét már 1856-ban újra kellett festeni, 1885-ben azonban a külsején lényeges módosítások történtek. Ekkor egységesen neobarokk stílusban alakították át az épületet, mind a főhomlokzaton, mind pedig az oldalhomlokzatokon új kapuzat készült, kicserélték az ablakok keretezését is.

Azóta a templom állapota nagyon leromlott, most zajlik a teljes rekonstrukció. Ennek kapcsán, mint azt a fényképek is bizonyítják, megfigyelhetjük a régi, illetve a felújított állapotot is.

A TEMPLOM ALAPRAJZA

- 1 Főoltár
- 2 Keresztelő (Jézus Szive) oltár
- 3 Szent István-oltár
- 4 Szent József-oltár
- 5 Árviztábla
- 6 Kandeláber
- 7 Szószék
- 8 A Vigadó egyik csillárja
- 9 Szenvedő Krisztus-szobor
- 10 Krisztus sírjátétele dombormű

A templomon keletkezett károk és azok javítási módozatai

A homlokzatvakolat hibái és lehetséges okai

A templom homlokzatain a vakolat, illetve a festés szinte minden helyen hibás, sérült. A repedéseken és elszíneződéseken kívül sok helyen feljött, leesett a vakolat, sőt több négyzetméteres vakolatleválásokat is találunk. Ezek a helyek különösen veszélyesek, ugyanis itt a teherhordó szerkezet fokozottan ki van téve a környezeti hatásoknak. (nedvesség, fagy, kipufogógázok) Így szükségessé válhat a teherhordó szerkezet vizsgálata is a vakolat felújítása előtt.

A vakolati hibák okai között elsődlegesen az agresszív környezeti hatásokat említhetjük, mint például a nedvesség, a légszennyezettség, a füstgázok károsító hatása. Szintén megemlíthetjük a nem megfelelő minőségben elkészített vakolatokat, illetve a technológiai előírások be nem tartását. Ugyancsak gyakori károsító tényező a vízelvezető rendszerek hibájából bekövetkező kimosás, kifagyás.

A homlokzaton mechanikai hatásokból származó sérüléseket is találunk.

Sok helyen elszíneződésekkel, sókivirágzással találkozunk. Ezt a fal szerkezetében jelenlévő, vagy hiányos szigetelés következtében feljutó nedvességgel oldható sók okozzák, melyek víz elpárolgása után kikristályosodnak.

Vakolatleválás a homlokzaton

A vakolat felújítása, a hibák kijavítása

A vakolatok, homlokzati bevonatok minőségét, állapotát rendszeresen ellenőrizni kell, hogy sérülés esetén a szükséges javítási munkát el lehessen végezni. Rendszeres karbantartással a vakolatok élettartama növelhető.

A felújítást diagnosztikai vizsgálatnak kell megelőznie, amely a következőket vizsgálja:

- a szerkezet állaga, állapota, nedvességtartalma;
- a vakolat állapota, összetétele;
- nedvesség esetén a falban levő sók fajtái;
- a csatlakozószerkezet állaga.

Vakolatleválás a homlokzaton

Amennyiben a falszerkezet nedvességtartalma 5%-nál nagyobb, a hiba okát meg kell szüntetni és a felújítást csak a fal kiszáradása után lehet végezni.

A homlokzatok mechanikai sérüléseinek javítását a felületek teljes átvizsgálásával kell kezdeni. A teljes felületet át kell kopogtatni és a laza, táskásodott részeket el kell távolítani. A felület kellősítése után a vakolást az új vakolatok készítemi technológiája szerint végezzük el.

A sókivirágzások megszüntetésekor a legfontosabb dolog a nedvességet okozó hibák kijavítása és a szerkezet kiszáritása. Ezután következhet a kémiai kezelés, amely a kivirágzásokat kémiaailag oldhatatlanná teszi. A kémiai kezelés után az új vakolat készítésének technológiája szerint kell helyreállítani a teljes felületen eltávolított vakolatot.

A kivitelezés

A vakoláshoz az ideális léghőmérséklet +20 °C, a legnagyobb relatív légnedvesség 65 %. Az ettől eltérő körülmények között természetesen változik a száradási idő. A festékek, habarcsok felhordásakor a megengedett legalacsonyabb hőmérséklet +5 °C, a legnagyobb +35 °C. Alapvető követelmény, hogy az alapfelületek szárazak legyenek. Ügyelni kell, hogy a javításnál felhasznált vakolat minősége azonos legyen az eredeti habarcséval. Használhatunk egyszerű alapvakolatot, illetve az épület hőháztartását kedvezően befolyásoló előregyártott hőszigetelő habarcsot. A kijavított vakolat kiszáradása után vagy hagyományos felületképző eljárásokat alkalmazunk, vagy műanyag festéket hordunk fel.

Használhatunk például:

- Terranova alapvakolatot, amelynek szárazhabarcs adalékanyaga agyagmentes, osztályozott dolomitúzalék. Köttöanyaga 32,5 szilárdsági osztályú portlandcement és mészhidrát. Anyagszükséglet: 30-35 kg/m²
- Terranova hőszigetelő vakolatot. A hőszigetelő alapvakolat duzzasztott perlitből, mészhidrát és cement kötőanyagokból, plasztifikáló és pórusképző adalékokból előállított szárazhabarcs (hővezetési tényező = 0,14-0,16 m²/K). Minden esetben fedővakolattal kell védeni. Anyagszükséglet: 10 l/m². (1 cm vastagságra)

Felújított homlokzati részlet

Hibás homlokzati részlet

A lábazat hibái és azok lehetséges okai

A templom lábazata mészkőből készült. Ez szinte a templom teljes egészén tönkrement. Fizikai mállás során a kőzet szemcséi meglazultak, repedések, lepattogzások keletkeztek. Sok helyen egyszerű mechanikai hatásra vezethető vissza a károsodás letöredeztek a lábazati részletek. Ugyancsak rongálta a követ a megnövekedett forgalom miatti agresszív kipufogófüst. A csapadékkal így kénsav és szénsav jutott be a kőbe. Ez oldja a mészkövet és a nedvesség elpárolgása után a kioldott mész visszamarad. Mivel pozitív lábazat található az épületen, több helyen a nem megfelelő illesztések miatt a nedvesség, illetve kifagyás is rongálta. A kipufogógázok hatására tönkrement felület szintén alkalmat kínál a nedvesség bejutására és szétfagyására.

Hibás lábazati részlet

A lábazat felújítása, a hibák kijavítása

A karbantartás illetve a felújítás során vizsgálni kell

- a szerkezet kőzetanyagát;
- a beépítés műszaki megoldását;

- a rögzítő- és kapcsolóelemeket;
- a kivitelezés technológiáját;
- a konzerválás lehetőségét a javítás után.

Azokon a helyeken ahol csak egy-egy elem mállott, sérült, a hibás elemet kiviséssel vagy bontással és új kő elhelyezésével javítjuk.

A nagyobb szakaszon vagy összefüggő felületen sok sérült, kimozdult elem esetén a hibák körzetében a szerkezetileg összefüggő építmény vagy burkolati egység lebontása, hibás elemek cseréje, újra elhelyezése szükséges.

Ahol a burkolat romlása az 50 %-ot meghaladja vagy alapvető szerkezeti hiba mutatkozik, a teljes burkolat vagy szerkezet lebontása, a hiba kijavítása, hibás elemek cseréje, újraépítés szükséges.

Az új, javított kövek cseréje szakértelmet és gondos munkát igényel. A követ először a kötőhabarcs rétegtől emelőrud segítségével kiszabadítják. A további emelést emelőszerkezettel végzik. Ha a környező kövek a helyükön maradnak, a kicserélendő követ a helyéről kivésik. Kivésheetik az egész követ, de a kivésés lehet részleges is, amikor csak a hibás kőrészt kell eltávolítani és a követ betétezással kijavítani.

A kijavított köveket felületvédelemmel kell ellátni. Folyamatos ellenőrzéssel, karbantartással, tisztítással az egyébként tartós terméskövek hosszú élettartamát a károsító hatások ellenére is megőrizhetjük.

Hibás lábazati sarok

Felújított lábazati sarok

